

شناخت کمی و کیفی پارک‌ها و فضاهای سبز شهر تهران

مطالعه موردی: منطقه ۸ شهرداری تهران

Hassanlaghai@yahoo.com

- حسنعلی لقایی، عضو هیأت‌علمی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه تهران
- هومن بهمن‌پور، عضو هیأت‌علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود
- فرناز حیدری، کارشناس ارشد علوم محیط‌زیست، دانشکده محیط‌زیست و انرژی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

چکیده

نامناسب بودن تعداد و تنوع تأسیسات و تجهیزات پارک‌ها و غیراستاندارد بودن فضاهای بازی کودکان نیز از دیگر موارد منفی مشاهده شده در این گونه فضاها می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: سرانه فضای سبز، پارک، فضای سبز شهری، آلودگی محیطی

اهمیت فضاهای سبز شهری به عنوان عرصه‌های عمومی در الگوهای نوین زندگی شهری و نقش مهم این فضاها در نظام کاربری زمین، ایجاد فضاهایی جهت گذران اوقات فراغت برای شهروندان، کاهش میزان آلودگی‌های محیطی و ایجاد رابطه‌ای قوی‌تر، میان آنان با محیط شهری واضح و مشخص است. ارزیابی پارک‌ها و فضاهای سبز شهری منطقه ۸ تهران به عنوان یکی از چند منطقه‌ای که در مقایسه با سایر مناطق شهر و علی‌رغم دارا بودن منابع و فضاهای مناسب، در وضعیت مناسبی قرار ندارند، موضوع مقاله حاضر است. نتایج این ارزیابی می‌تواند در بکارگیری و تخصیص منابع برای مدیران و طراحان شهری مفید بوده و در عین حال نحوه استفاده عموم مردم از فضا را نشان می‌دهد. این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی است که در روند انجام آن با تکیه بر مبانی نظری و تئوری‌های ارائه شده در مورد پارک‌های شهری و همچنین مروری بر تجارب ایران و جهان در این مورد، با مقایسه و بررسی کلی وضعیت پارک‌های منطقه ۸ در شهر تهران، پارک‌های مهم و اصلی آن در مقیاس‌های مختلف ناحیه‌ای، محله‌ای و یا واحد همسایگی با انتخاب معیارهای تعیین‌کننده مورد ارزیابی قرار گرفتند. نتایج حاصل در دو بخش کمی و کیفی ارائه گردیدند که بیانگر کمبود میزان سرانه فضای سبز در این منطقه و همچنین عدم پراکنش مناسب و عدم کارکرد اکولوژیکی بالا، به‌ویژه در شش ماهه دوم سال، می‌باشند. همچنین؛ پارک‌های منطقه از لحاظ ایمنی و امنیت در وضعیت مطلوبی به سر نمی‌برند که این امر سبب کاهش میزان حضور و استفاده گروه‌های مختلف سنی از پارک‌ها گردیده است.

مقدمه

رشد و توسعه شهرها، پیشرفت تکنولوژی و صنعت و افزایش جمعیت شهرنشین در شهرهای بزرگ، چرخه تأثیرگذاری بر محیط‌های طبیعی و بکر اسکان اولیه بشر را تداوم می‌بخشد و امکان بهره‌گیری انسان از محیط‌زیست را در جهت دستیابی به خواسته‌ها و نیازهای فردی و گروهی فراهم می‌آورد. برنامه‌ریزی فضاهای سبز شهری و پارک‌ها در فرآیند برنامه‌ریزی فضاهای شهری از مهمترین عوامل در نحوه استفاده از منابع محدود و از سویی بیانگر نحوه استفاده شهروندان از این فضاها به عنوان عرصه‌های عمومی می‌باشند، و ارزیابی پارک‌ها به طور خاص می‌تواند در تعیین نوع بینش و تصمیم‌گیری مدیران و طراحان مؤثر باشد. در این پژوهش پارک‌ها و فضاهای سبز منطقه ۸ شهرداری تهران به دلیل کمبود شدید فضای سبز در این منطقه و قرارگیری این منطقه در میان مناطقی که کمترین سرانه فضای سبز را در تهران دارا می‌باشند، مورد ارزیابی کمی و کیفی قرار می‌گیرد.

۱- ضرورت انجام طرح

منطقه ۸ به دلیل ویژگی‌های خاصی چون؛ موقعیت شهری، کمبود سرانه فضای سبز، بافت اجتماعی، امکان بهره‌گیری مناسب از منابع آب و همچنین وجود اراضی فاقد کاربری مشخص، از نقطه‌نظر بررسی وضعیت فضاهای سبز شهری و پارک‌ها در اولویت قرار گرفته است. مجموعه این عوامل به صورت مختلف در سایر مناطق شهری تهران نیز وجود دارند. این ضرورت‌ها را به طور خلاصه می‌توان چنین برشمرد:

• **ضرورت زیست‌محیطی؛** که دربرگیرنده نقش و اهمیت فضای سبز در زندگی شهری می‌باشد. از جمله: تولید اکسیژن و جذب کربن، کاهش آلودگی هوا (گردوغبار)، افزایش رطوبت نسبی و تعدیل آب و هوا، کاهش آلودگی صوتی، کاهش روان آب شهری، مقابله با جزایر گرما، کاهش آلودگی آب.

• **ضرورت اجتماعی؛** به‌طور کلی پارک‌ها بخشی از فضای سبز مجهز شهری می‌باشند که در برنامه‌ریزی اوقات فراغت و دارا بودن نقش مکمل تفریحی - آموزشی و در ایجاد چشم‌انداز زنده و سبز نقش بسزایی داشته و بیگانگی افراد شهرنشین را با طبیعت تخفیف داده و آرامش روحی را به آنها باز می‌گردانند و می‌توانند تا حدودی نیاز دسترسی به طبیعت را برای تمامی قشرها برآورده سازند.

• **ضرورت حرفه‌ای و علمی؛** توسعه فضاهای آزاد و سبز از مواردی

می‌باشند که در صورت هر نوع توسعه در قالب طرح جامع، توسعه و عمران، حوزه نفوذ و یا طرح‌های منطقه‌ای بایستی مورد توجه و بررسی قرار گیرند. پارک‌های شهری در مقیاس‌های مختلف و به عنوان عناصر حیاتی به منظور تأمین امکانات تفریحی، رفاهی و اوقات فراغت شهروندان و نیز تنظیم اکوسیستم شهری از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند. بنابراین؛ مکان‌یابی و برنامه‌ریزی این‌گونه فضاهای شهری به منظور بهبود شرایط محیطی و پالایش هوا و همچنین برنامه‌ریزی فعالیت‌های مکمل بایستی در مقیاس کلان مورد توجه قرار گیرند. شناخت دقیق عملکرد فضاهای سبز به شهرساز امکان می‌دهد تا برنامه‌ریزی و طراحی آن را متناسب با نیازهای جامعه و همچنین توجه به استانداردها و معیارهای به‌دست آمده به انجام رساند.

۲- روش تحقیق

این پژوهش از طریق ترکیبی از روش‌های توصیفی - تحلیلی، تحلیل آماری و مصاحبه انجام پذیرفته است. رویه تحقیق شامل مراحل زیر می‌باشد:

- مرحله شناخت (مطالعات اسنادی و مشاهدات میدانی)
- جمع‌آوری اطلاعات (مشاهده، مصاحبه، اندازه‌گیری، صورت‌برداری، آماربرداری و ...)
- مرحله سنتز (تحلیل لایه‌های اطلاعاتی، ترکیب تحلیل‌ها، شناخت کمبودها و نیازها، تعیین اهداف)

۳- بحث و نتیجه‌گیری

۳-۱- وضعیت فضای سبز شهر تهران

پس از فضاهای سبز طبیعی تهران، مانند جنگل‌های طبیعی پسته، بادام، ارس و بید که از اوایل میلاد مسیح، شهر ری پوشیده از آنان بود و چنارستانی که تهران به آن نام خوانده می‌شد، تاریخچه احداث فضای سبز در این شهر به شکل باغ‌سازی و به‌طور عمده در محلات اشراف‌نشین بوده است. نخستین پارک تهران، «پارک شهر» می‌باشد که در سال ۱۳۲۷ و در محله قدیمی سنگلج احداث گردیده است. پس از آن در سال ۱۳۲۸ پارک لاله و در سال ۱۳۴۷ پارک ملت ساخته شده‌اند [۲].

بر اساس آمار سازمان پارک‌ها، شهر تهران در سال ۱۳۵۴ دارای ۵۰ پارک با مجموع مساحت ۴۰۸/۴ هکتار بوده است که با توجه به جمعیت ۳/۴ میلیون نفری شهر تهران سهم سرانه هر شهروند تهرانی برابر با یک مترمربع محاسبه شده است. روند توسعه فضای سبز شهر تهران پس از سال ۱۳۶۹ چهره جدید و کاملاً متفاوتی را نسبت به دوره‌های قبلی نشان می‌دهد (جدول شماره ۱). طی این دوره جمعاً ۳۰۲ پارک با مجموع مساحت ۶۳۶/۱ هکتار در شهر تهران احداث شده است. بدین ترتیب، سهم سرانه جمعیت از پارک‌های شهری به ۱/۲۴ مترمربع افزایش یافته است.

بر اساس آخرین اطلاعات واحد رایانه سازمان پارک‌ها، تعداد کل پارک‌های تهران بالغ بر ۹۱۰ پارک و ۹ پارک جنگلی در سطح مناطق ۲۲ گانه شهرداری تهران می‌باشد. مناطق ۴، ۱۵، ۱۶ و ۱۸ بیشترین مساحت پارک‌ها را به خود اختصاص داده‌اند و منطقه ۴ با ۱۳۹ پارک دارای بیشترین تعداد پارکهای شهری می‌باشد [۱].

جدول شماره ۱. روند توسعه پارک‌ها توسط مناطق و سازمان پارک‌ها طی سال‌های ۸۰ - ۱۳۷۰

سال	تعداد پارک‌های ساخته شده	مساحت (مترمربع)
۷۰	۹۹	۵۷۶/۹۳۱
۷۱	۷۰	۲۲۷/۴۳۶
۷۲	۱۰۳	۸۸۹/۶۲۹
۷۳	۳۷	۴۲۸/۲۲۹
۷۴	۵۴	۷۵۳/۲۹۸
۷۵	۶۴	۶۵۶/۶۲۰
۷۶	۳۳	۱/۲۳۶/۷۵۳
۷۷	۱۴	۹۵/۹۴۳
۷۸	۲۱	۱۲۳/۵۷۱
۷۹	۵۱	۱/۱۹۶/۹۹۵
۸۰	۶۵	۹۶۱/۳۳۲
جمع	۳۰۲	۱/۳۱۶/۱۴۳

مأخذ: طرح جامع کمربند سبز پیرامون شهر تهران، ۱۳۸۲، سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهر تهران

۳-۲- ویژگی‌های منطقه ۸ شهر تهران

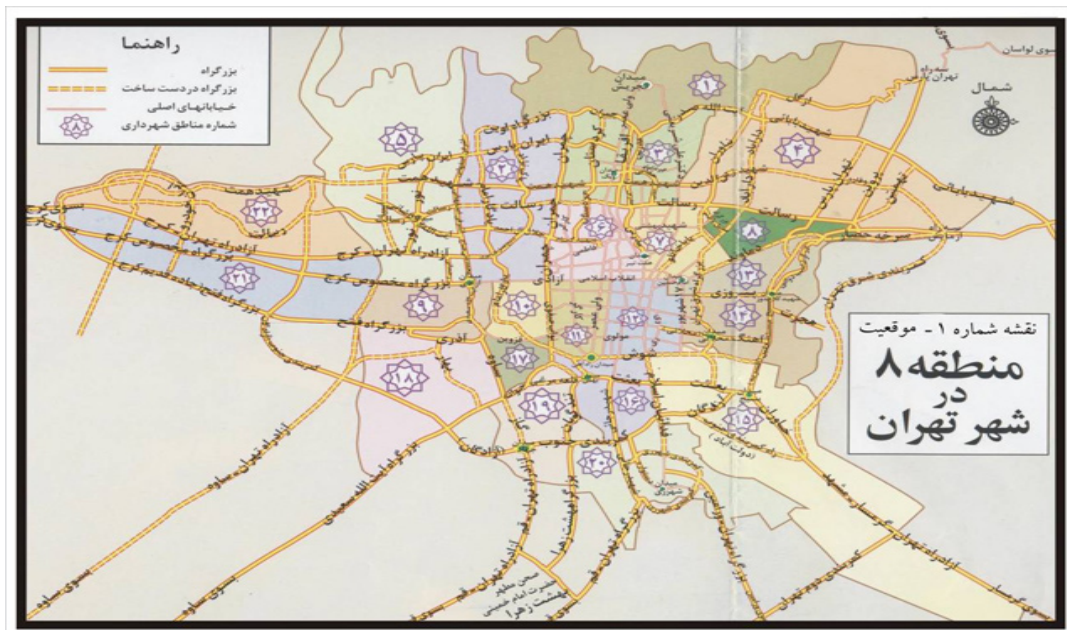
منطقه ۸ از شمال به بزرگراه رسالت، از جنوب به خیابان دماوند، از غرب به خیابان سبلان و از شرق به انتهای بزرگراه رسالت ختم می‌شود. وسعت منطقه ۸ حدود ۱۲/۴ کیلومترمربع می‌باشد. این منطقه در مقایسه با سایر مناطق همجوار، و به لحاظ شهرسازی از بافت مدرن‌تری برخوردار بوده و میادین متعدد در آن احداث گردیده و شبکه دسترسی شطرنجی به نحوی طراحی شده است که حاشیه منظم درختکاری شده را دارا می‌باشند. واقع شدن در میان دو شریان اصلی شهری (بزرگراه رسالت و خیابان دماوند)، و همچنین مجاورت با پایانه شرقی تهران، سبب گردیده که این منطقه از میزان تردد و سفرهای شهری بالایی برخوردار باشد (نقشه شماره ۱).

• جمعیت

جمعیت منطقه ۸، در سال ۱۳۶۵ معادل ۳۴۶۴۷۳ نفر و بر اساس نتایج آمارگیری مهر ماه سال ۱۳۷۰، معادل ۳۷۱۹۴۷ نفر و همچنین جمعیت اشباع آن در سال ۱۳۹۰ معادل ۳۸۳۶۵۶ نفر خواهد بود. در این منطقه حدود ۹۲۰۰۰ خانوار سکونت دارند. به لحاظ میانگین سنی، در بین مناطق بیست و دو گانه شهر تهران، این منطقه با میانگین سنی ۲۹/۱۸ سال، از میزان بالایی برخوردار است (میانگین سنی شهر تهران ۲۷/۳۱ سال می‌باشد).

• وضعیت فضای سبز

طبق آمار سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهر تهران، جمع کل فضاهای

نقشه شماره ۱

جدول شماره ۲. جمع‌بندی اطلاعات مربوط به فضای سبز منطقه ۸ شهرداری تهران (۱۳۷۱)

منطقه	مساحت فضای سبز عمومی (هکتار)	سرانه (مترمربع)	مساحت فضای سبز منازل (مترمربع)	مساحت کل فضای سبز (هکتار)	جمعیت	سرانه کل (مترمربع)	میزان کل آب مورد نیاز (لیتر بر ثانیه)	تعداد منابع موجود	
								چاه	قنات
۸	۷۰/۲	۲	۱/۸	۲۰۵/۷	۲۸۲/۷	۳۸۳۶۵۶	۷/۴	۱۹	۱

مأخذ: طرح شبکه مستقل آب و فضای سبز شهر تهران، ۱۳۷۱، مهندسین مشاور طرح و نوسازی یکان

۴- نتایج

سبز شهری در منطقه ۸، حدود ۱۴۳۷۴۵۴ مترمربع می‌باشد [۲]. این منطقه دارای ۵۴ پارک به مساحت ۱۷۰۱۸۰ مترمربع می‌باشد. به طوری که مساحت ۶ پارک اصلی منطقه حدود ۱۱۰۰۰۰ مترمربع است. بررسی‌های صورت گرفته حاکی از آن است که احداث فضای سبز و پارک‌سازی در منطقه روند رو به رشدی داشته، به طوری که در مدت ۱۰ سال (۱۳۶۰ - ۱۳۷۰) وسعت فضای سبز عمومی منطقه ۱/۵ برابر گردیده است. همچنین در حد فاصل سال‌های ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۳، به لحاظ میزان کاشت درخت، این منطقه بالاترین آمار را (۱۰۴۷۰ اصله) در سطح شهر تهران دارا بوده است. به لحاظ توسعه فضای سبز، این منطقه نیز با محدودیت‌های زیادی مواجه می‌باشد که از آن جمله فقدان زمین‌های باز و مساعد می‌باشد، به طوری که امکان گسترش فضای سبز در این منطقه به لحاظ محدودیت زمین با مشکلات زیادی همراه می‌باشد. متوسط سرانه فضای سبز عمومی در این منطقه کمتر از یک مترمربع برای هر نفر برآورد می‌گردد. گونه‌های درختی غالب منطقه چنار و نارون می‌باشند.

۴-۱- نتایج کمی

• منطقه ۸ شهرداری تهران، از لحاظ سرانه فضای سبز شهری (پارک‌های داخل شهری)، در وضعیت مطلوبی به سر نمی‌برد. سرانه پارک‌ها در این منطقه ۰/۵ مترمربع می‌باشد که رقمی بسیار پایین بوده و حتی در مقایسه با دیگر مناطق شهر تهران نیز، سرانه‌ای ناچیز به حساب می‌آید (جدول شماره ۳).

• طبق استانداردهای سازمان ملل متحد، مناطق شهری که دارای سرانه فضای سبزی کمتر از ۱ مترمربع می‌باشند، دچار فقر سرانه فضای سبز شهری بوده و از لحاظ اکولوژیکی در شرایط بحرانی به سر می‌برند. بر این اساس، منطقه ۸ شهرداری تهران نیز، دچار چنین وضعیتی است [۱]. در نقشه شماره ۲، موقعیت مناطقی از شهر تهران که با کمبود سرانه فضای سبز شهری مواجه می‌باشند، نشان داده شده است.

• منابع آب

منطقه ۸ به لحاظ تأمین منابع آب موقعیت مطلوبی داشته و در صورت بهره‌برداری مناسب و اصولی می‌تواند در امر حفظ و توسعه فضای سبز مورد استفاده قرار گیرد. شهرداری منطقه ۸ جهت آبیاری پارک‌ها و فضای سبز پراکنده در سطح منطقه، از چاه عمیق، قنات، تانکر آبکش و در نهایت انشعاب آب شهری استفاده می‌کند. منابع آبیاری فضای سبز منطقه عبارت از ۱۹ حلقه چاه عمیق و یک رشته قنات می‌باشند.

جدول شماره ۳. مساحت پارک‌ها، جمعیت و سرانه مربوطه در مناطق شهرداری تهران، ۱۳۸۱

منطقه	مساحت پارک‌های شهری (مترمربع)	جمعیت سرانه (نفر)	فضای سبز
۱	۶۱۳۸۶۵	۲۶۱۴۵۵	۲/۳
۲	۴۵۵۱۴۶	۴۷۹۳۱۰	۰/۹
۳	۶۴۰۹۰۶	۲۶۱۴۵۴	۲/۴
۴	۱۰۵۳۲۲۳	۶۹۳۶۷۷	۱/۵
۵	۶۲۴۱۱۰	۴۴۷۸۱۱	۱/۳
۶	۶۴۰۳۲۸	۲۳۰۷۸۰	۲/۷
۷	۱۹۰۰۶۲	۳۱۴۲۸۰	۰/۶
۸	۱۷۰۱۸۰	۳۳۶۴۷۶	۰/۵
۹	۴۵۶۳۸۲	۲۹۹۱۶۵	۱/۵
۱۰	۱۸۸۹۳۵	۲۳۶۵۳۹	۰/۷
۱۱	۳۹۱۸۲۲	۲۲۵۸۴۰	۱/۷
۱۲	۵۹۵۸۴۵	۲۵۶۷۱۵	۲/۳
۱۳	۱۹۰۵۴۳	۴۱۲۹۵۶	۰/۴
۱۴	۵۱۶۸۴۵	۶۵۱۱۸۷	۰/۷
۱۵	۱۷۹۹۳۳۸	۶۲۲۵۱۷	۵/۷
۱۶	۱۱۲۶۹۸۳	۳۰۰۸۵۴	۲/۸
۱۷	۳۱۲۵۶۲	۳۱۰۱۳۱	۱/۰
۱۸	۱۴۲۶۹۶۹	۲۹۶۲۴۳	۴/۸
۱۹	۶۰۳۲۷۲	۳۷۲۸۷۸	۱/۶
۲۰	۹۰۰۳۴۹	۳۷۲۶۷۸	۲/۴
۲۲	۳۳۸۶۰	۲۵۶۴۷۳	۰/۱

مأخذ: بهمن پور، هومن، ۱۳۸۳، بررسی اثرات توسعه شهری بر فضای سبز شهر تهران، پایان‌نامه ارشد، واحد علوم و تحقیقات

تعداد پارک‌های منطقه (۵۴ عدد پارک) می‌باشد.

۴-۲- نتایج کیفی

• در این منطقه نیز، همچون اکثر مناطق شهر تهران، فضاهای سبز شهری از پراکنش مناسبی برخوردار نمی‌باشند. به طوری که اکثر پارک‌های منطقه در نیمه غربی آن واقع شده‌اند و ضلع شمالی و شرقی منطقه با کمبود فضاهای سبز عمومی مواجه می‌باشند (نقشه شماره ۲).

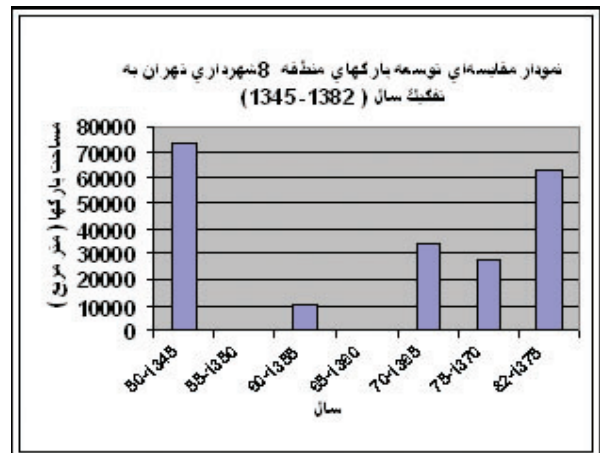
• بخش عمده‌ای از پوشش گیاهی پارک‌های منطقه را درختان خزان‌پذیر تشکیل داده‌اند، که این امر سبب کاهش بازدهی اکولوژیکی پارک در نیمه دوم سال می‌گردد (تصویر شماره ۱ و ۲).

نقشه شماره ۲. موقعیت مناطق دچار کمبود شدید سرانه فضای سبز شهری

حدود ۸۰ درصد پارک‌های منطقه ۸، از سال ۱۳۷۰ به بعد احداث گردیده‌اند (نمودار شماره ۱).

نمودار شماره ۱. مقایسه میزان توسعه پارک‌های منطقه ۸ در حداث سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۲

• براساس نظرسنجی صورت گرفته، بیش از ۸۰٪ کاربران از وضعیت ایمنی و امنیت موجود در پارک‌های منطقه ۸، ابراز نارضایتی نموده و خواستار اقدامات فوری و جدی در این زمینه بوده‌اند.

• جدول شماره ۴، به بررسی تعداد پارک‌های دارای هر یک از امکانات و زیرساخت‌های موجود می‌پردازد. خاطر نشان می‌گردد؛ این تعداد، از کل

تصاویر ۱ و ۲. درصد بالای پوشش گیاهی خزان‌پذیر در پارک‌های منطقه ۸ (فدک)

جدول شماره ۴. متعداد و نام پارک‌های دارای امکانات و زیرساخت‌های مختلف

امکانات و زیرساخت‌ها	تعداد و نام پارک‌های برخوردار از این نوع تجهیزات و امکانات
جنگل کاری	۱۰ پارک (شقایق، ارکیده، باغ سرسبز، شهید ثانی (۱)، شهید ثانی (۳)، فدک، فردوسی، بهارستان، تابان، گلزار)
مسجد و نمازخانه	۱ پارک (یاسمن)
کتابخانه	۲ پارک (فدک، بهارستان)
آمفی تئاتر	-
نمایشگاه دائمی	-
رستوران	-
زمین بازی کودکان	۲۱ پارک (سحر، یاسمن، نرگس، شقایق، نگین، خبرنگار، فدک، فردوسی، بهارستان، صنوبر، صبا، گلبرگ، تابان، گل مریم، داودی، گلچین، رحمتی، نسیم، نسترن، جانبازان، گلزار)
زمین ورزشی	۲ پارک (فدک، گلچین)
دریاچه یا برکه یا استخر	-

نقشه شماره ۲. موقعیت پارک‌های مهم در منطقه ۸ شهرداری تهران

- این منطقه دارای ۹ پارک در مقیاس محله و ۱ پارک در مقیاس ناحیه‌ای می‌باشد، لیکن فاقد پارک شهری در مقیاس منطقه‌ای می‌باشد.
- اکثر بازدیدکنندگان را افراد بازنشسته، مسن و سالخورده تشکیل می‌دهند. و حضور جوانان در پارک‌های منطقه، بسیار کم‌رنگ می‌باشد.
- منطقه ۸ شهرداری تهران، از منابع آبی مناسبی به منظور آبیاری فضاهای سبز موجود در منطقه برخوردار است و به لحاظ تأمین منابع آب وضعیت مطلوبی دارد.
- از لحاظ امنیت و مسایل فرهنگی، اکثر پارک‌های منطقه ۸ شهرداری تهران، وضعیت نامطلوبی داشته و از اینرو تعداد بازدیدکنندگان زن نسبت به بازدیدکنندگان مرد، بسیار پایین می‌باشد. بسیاری از بازدیدکنندگان از نامطلوب بودن وضعیت فرهنگی و عدم امنیت مناسب در پارک‌ها و فضاهای سبز شهری در این منطقه گله‌مند هستند. به‌طور کلی پارک‌های کوچک‌تر، آنهایی که در مناطقی با کاربری مسکونی قرار گرفته‌اند و همچنین پارک‌هایی که دارای اتاقک نگهداری فعال می‌باشند و از نور کافی در شب نیز بهره‌مند هستند، به لحاظ امنیت و آرامش در وضعیت مناسب‌تری قرار دارند.
- در میان پارک‌های منطقه ۸ شهرداری تهران، تنها پارک فدک دارای زمین ورزشی (چمن مصنوعی) می‌باشد.
- در بین پارک‌های منطقه ۸ شهرداری تهران، تنها یک پارک (پارک یاسمن) دارای بوفه می‌باشد.
- هیچ‌یک از پارک‌های منطقه ۸ شهرداری تهران، دارای رستوران یا فضاهای مشابه نمی‌باشند.
- در میان پارک‌های منطقه ۸ شهرداری تهران، تنها ۲ پارک (بهارستان و فدک) دارای کتابخانه هستند.
- در میان پارک‌های منطقه ۸ شهرداری تهران، تنها پارک فدک دارای فرهنگسرا می‌باشد.
- بیش از ۷۰ درصد از پارک‌های منطقه ۸ شهرداری تهران، فاقد آبخوری می‌باشند.
- تنها ۲۰ درصد از پارک‌های منطقه ۸ شهرداری تهران، دارای سرویس‌های بهداشتی مناسب می‌باشند.
- در اکثر پارک‌های منطقه ۸ شهرداری تهران، اثاثیه و مبلمان به کار رفته در پارک، از وضعیت مطلوبی برخوردار نمی‌باشند.
- از آنجا که اکثر پارک‌های منطقه ۸ شهرداری تهران، در منطقه‌ای با کاربری مسکونی واقع شده‌اند، در نتیجه سازگاری با کاربری اطراف پارک وجود دارد (به استثنای پارک‌های نبوت، سرسبز و شقایق).
- از لحاظ وضوح و خوانایی؛ در پارک‌های مورد مطالعه، معابر و مسیرها از وضوح و خوانایی نسبتاً مطلوبی برخوردار بوده‌اند.
- از لحاظ محصوریت نیز، تمامی پارک‌های منطقه (به استثنای پارک مریم)، از محصوریت مناسب و مطلوبی برخوردار نمی‌باشند.
- به‌طور کلی اکثر پارک‌های منطقه ۸ شهرداری تهران، فاقد شیب و اختلاف سطح زیاد می‌باشند. در این میان تنها پارک مصطفی خمینی به دلیل دارا بودن شیب فراوان مستثنی می‌باشد.
- ویژگی‌ها و مشخصات پارک‌های منطقه ۸ شهرداری تهران، در جدول شماره ۵، ارائه گردیده است. همچنین در جدول شماره ۶ نیز، نقاط قوت، ضعف، تهدیدها و فرصت‌های موجود در پارک‌های منطقه تشریح گردیده‌اند.

جدول شماره ۵. مشخصات پارک‌های منطقه ۸ شهرداری تهران

کالبدی	زیست محیطی	اجتماعی	اقتصادی مدیریتی
کاربری: کاربری اطراف پارک‌ها عمدتاً به کاربری مسکونی اختصاص دارد. بنابراین سازگاری با کاربری اطراف وجود دارد. عملکرد: پارک‌های منطقه عمدتاً دارای کارکردهای ورزشی و تفریحی می‌باشند. دسترسی: به دلیل محصور شدن توسط خیابان‌ها از اطراف، دسترسی به آنها به آسانی صورت می‌گیرد. عناصر زیرساختی: - آب: نظر به وجود آبنا و چاه آب، نحوه کاربرد و مصرف آب در اکثر پارک‌ها مناسب است. - روشنایی: وضعیت روشنایی پارک‌ها نامناسب است. - راه: به دلیل عدم وجود شیب و مسطح بودن اکثر پارک‌ها وضعیت مناسب است. عناصر روساختی: - شیب و اختلاف سطح: به طور کلی پارک‌ها از شیب بسیار کمی برخوردار هستند ولی در برخی از پارک‌ها اختلاف سطح نیز مشاهده می‌شود. - مصالح: دارای وضعیت مناسب می‌باشد. - رنگ: تنوع و کاربرد رنگ در برخی از پارک‌ها مشاهده می‌شود. - مبلمان شهری: دارای وضعیت مطلوبی نمی‌باشند. - وضوح و خوانایی: مسیرها و معابر از وضوح و خوانایی برخوردارند. - محصوریت: تمامی بخش‌های پارک‌ها از محصوریت کافی برخوردار نمی‌باشند.	پایداری: در مورد پارک‌های منطقه رعایت اکولوژی در مکان‌یابی صورت گرفته است. و نظر به قدمت برخی از آنها، دارای درختان کهنسال با کارکرد اکولوژیکی بالا می‌باشند. همچنین حضور پرندگان و گونه‌های سازگار با شرایط اقلیمی تهران نیز از مشخصه‌های آنها می‌باشد. نحوه استفاده از منابع آب: آب مورد استفاده در آبنا و دیگر آبراهه‌های موجود در پارک‌ها، از چاه تأمین شده و از آن در آبیاری پوشش گیاهی نیز استفاده می‌گردد، لذا از آب تصفیه شده در آبیاری پارک‌ها استفاده نمی‌شود. بهداشت محیط: از لحاظ نظافت و پاکیزگی، پارک‌ها وضعیت متوسطی داشته و به دلیل بالا بودن میزان پوشش گیاهی خزان‌پذیر در مقایسه با پوشش گیاهی همیشه سبز، در نیمه دوم سال ارزش‌های اکولوژیکی (کاهش آلودگی‌ها) آنها کاهش می‌یابد. پوشش گیاهی: بیش از ۷۰ درصد پوشش گیاهی پارک‌های منطقه از نوع خزان‌پذیر بوده و از لحاظ کیفی در وضعیت مطلوبی به سر می‌برند.	امنیت: پارک‌های منطقه از لحاظ امنیت به خصوص در ساعات پایانی روز، وضعیت مناسبی را دارا نمی‌باشند. عدالت اجتماعی: به دلیل عدم امنیت کافی در پارک‌ها، امکان استفاده سالم برای تمام گروه‌های سنی و جنسی فراهم نمی‌باشد. به طور کلی میزان بازدیدکنندگان زن در مقابل بازدیدکنندگان مرد، بسیار پایین است. تعاملات اجتماعی: در پارک‌های منطقه امکان برقراری آشنایی‌های جدید و تشکیل گروه‌های متعدد فراهم می‌باشد. الگوی اوقات فراغت: عمده‌ترین الگوی اوقات فراغت در پارک‌های منطقه؛ ورزش و تفریح می‌باشد. پارک فدک تنها پارک منطقه است که؛ دارای زمین فوتبال چمن مصنوعی و همچنین فرهنگسرا می‌باشد.	نحوه اداره: نحوه تأمین منابع مالی، صرفاً از طریق منابع بودجه دولتی می‌باشد. اقدامات مالی: در برخی از موارد، از طریق فروش بذر و نهال، اقدام به تأمین بخش کوچکی از هزینه‌ها می‌گردد. کارآیی: به استناد نظرات پرسش‌شوندگان، از تجهیزات و منابع موجود در پارک‌ها، استفاده مناسب به عمل نمی‌آید. به طور مثال؛ فرهنگسرای موجود در پارک فدک، در اکثر مواقع تعطیل می‌باشد و امکان استفاده از آن میسر نمی‌باشد. سلامت: حضور دستفروش‌ها، افراد بیکار و معتاد و همچنین خرید و فروش موادمخدر، سلامت پارک را با خطر مواجه گردانیده است. مشارکت مردمی: در زمینه اداره پارک، مظاهری از مشارکت مردمی مشاهده نمی‌گردد.

جدول شماره ۶. تشریح نقاط قوت، ضعف، تهدیدها و فرصت‌های پارک‌های منطقه ۸ شهرداری تهران

تهدیدها	فرصت‌ها	نقاط ضعف	نقاط قوت	مشخصات
- فرسودگی مبلمان شهری و عدم توجه به حفاظت و نگهداری از آنها	- امکان ورزش، تفریح و گذراندن اوقات فراغت - تقویت مشارکت‌های مردمی - کارکردهای اکولوژیکی و اجتماعی - موقعیت شهری مناسب - منابع آب کافی و مناسب	- نامناسب بودن مبلمان شهری (کمیت و کیفیت) - وجود مکان‌های دنج و غیرقابل نظارت - عدم وجود محصوریت فضایی در تمامی بخش‌های پارک - عدم تنوع امکانات و تجهیزات در تمامی پارک‌های منطقه	- وجود کاربری مسکونی در اطراف پارک‌ها - کارکردهای فرهنگی، ورزشی و تفریحی - سهولت دسترسی - روشیابی مطلوب	کابندی
- مشکلات بهداشتی ناشی از مصرف آب تصفیه نشده چاه‌ها	- امکان استفاده صحیح از منابع آب - وجود عوامل جاذب برای بازدیدکنندگان	- عدم توجه به مسایل زیبایی‌شناسی، پاکیزگی و بهداشت - درصد بالای پوشش گیاهی خزان‌پذیر در مقایسه با پوشش گیاهی همیشه سبز	- وجود منابع آب کافی و امکان تامین آن از چاه‌ها و بکارگیری آن در آبیاری - حضور پرندگان در محوطه پارک - پوشش گیاهی متنوع	زیست محیطی
- افزایش میزان جرایم و کاهش امنیت - کاهش آمار بازدیدکنندگان	- تقابل‌های اجتماعی و ایجاد ارتباط به دلیل تنوع کارکردها	- وضعیت فرهنگی نامطلوب و عدم امنیت کافی - عدم امکان استفاده از پارک برای تمام گروه‌های سنی و جنسی - پایین بودن میزان استفاده، توسط قشر زنان	- امکان گذراندن اوقات فراغت برای گروه‌های خاص از قبیل: بازیکنان و افراد کهنسال	اجتماعی
- از بین رفتن انگیزه و کاهش مراجعه به پارک	- بهره‌گیری از علائق، انگیزه‌ها و نظرات مردمی در اداره بهتر امور مربوط به پارک - برگزاری مسابقات مختلف ورزشی و فرهنگی در تمام طول سال	- عدم استفاده مناسب از تجهیزات و امکانات موجود در پارک - تجمع افراد بیکار، معناد و خرید و فروش مواد مخدر - فقدان مشارکت مردمی در اداره امور پارک - وضعیت نامناسب معیشتی کارکنان پارک		اقتصادی و مدیریتی

منابع

۱. بهمن پور، هومن، (۱۳۸۳)، بررسی اثرات توسعه شهری بر فضای سبز شهر تهران و ارائه راهکارهای مدیریتی، پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت محیط زیست، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
۲. سازمان پارکها و فضای سبز شهر تهران، (۱۳۸۰)، اطلاعات مربوط به مساحت و تعداد پارکهای تهران.
۳. شیبانی، مهدی، (۱۳۷۵)، توسعه همگون و فضای سبز شهری، فصلنامه فضای سبز، سازمان پارکها و فضای سبز شهر تهران.
۴. لقای، حسنعلی، (۱۳۷۱)، شهر سالم و فضای سبز، مجموعه مقالات نخستین همایش شهر سالم، اداره کل روابط عمومی و بین المللی شهرداری تهران.
۵. لقای، حسنعلی و محمودزاده، (۱۳۷۸)، مقدمه‌ای بر مفهوم توسعه شهری پایدار، مجله هنرهای زیبا، شماره ۶، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۶. لقای، حسنعلی، (۱۳۸۱)، ایمنی در پارکهای شهری، مقاله ارائه شده در سمینار سازمان پارکها و فضای سبز شهر تهران، منتشر نشده.
۷. مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، (۱۳۷۷)، توزیع فضای سبز شهر تهران.
۸. مؤذنی، کیمیا، (۱۳۸۱)، سنجش کمی و کیفی پارکهای تهران و تعیین استراتژی توسعه، پایان نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران.
9. Bell simon, 1999, "Landscape, pattern, perception and process", E & EN spon, 11 New Fetter lane, London EC4P4EE

The qualitative and quantitative evaluation of parks and green spaces in city of Tehran (case study)

Hassan ali Laghai, Tehran University

Hooman Bahmanpour, Islamic Azad University, Shahrood

Farnaz Heidari, Faculty of Environment and Energy, Sciences and Research Branch, Islamic Azad University

Abstract

The significance of urban green spaces –as public domain- in modern urban life patterns and their key role in land use systems, providing city inhabitants with a place for leisure time, decreasing environmental contamination and establishing a closer relationship between people and urban environment is distinguished. This paper deals with the evaluation of parks and green spaces of district 8 in Tehran. The mentioned district suffers from shortage of green spaces and parks, although it owns enough resources and land –in comparison with other districts of city. The outcome of operated appraisal will be of use to urban managers and designers when they allocate and utilize resources. In addition, the study explains how people use the area. This paper is extracted from a survey which was conducted on the basis of theories about urban parks, review of corresponding experiences in Iran and in the world, and general comparison between the main parks in the district 8 and other districts. Different scales were taken into account when carrying out the appraisal study. The results are presented in two parts: quantitative

and qualitative; they demonstrate the per capita shortage of green spaces in the district 8; moreover, outcomes demonstrate inappropriate distribution of green spaces and lack of favorable ecological function especially in the second half of the year. Furthermore, the parks do not possess desirable level of security and on account of this the number of people –of different age group using the parks has fallen. Deficit in number and variety of installations and equipment, and substandard play grounds are other negative points in these sites.

Keywords: Green space per capita, park, urban green spaces, environmental pollution